

Interest in the banking system with emphasis on compound interest in Iranian laws and international documents

Ali Dizaji¹, Hossein Mehrpour², Alireza Mazlum Rahni³

Abstract

Field and Aims: In the modern financial system, it is accepted that banks operate for profit and interest, and the traditional view that banks are only money trustees is rejected today. Therefore, the issue of bank interest is always considered as a means of earning. Income is considered for banks. Although in Islamic banking, interest is considered usury and its receipt is prohibited. Based on this, in this research, we are looking to investigate what is the position of interest and especially compound interest in Iran's banking system and international documents, and do the laws emphasize its validity?

Method: This article is written in analytical-descriptive method.

Findings and Conclusions: In Article 713 of the Code of Civil Procedure approved in 1939, the lawmaker had explicitly prohibited the claim for damages, and on this basis, during the rule of the said law, the claim for damages for delay in payment or the claim for damages for damages was permissible beyond the uniformity of procedure No. 1458 dated 1327 15/9/2015, apart from damages for delay and litigation damages, the Supreme Court excluded all damages from the scope of Article 713 of the aforementioned law. However, in the Civil Procedure Law approved in 2000, there is no rule prohibiting damages from damages, but the legislator established a new one as described in Note 2. Article 515 of the aforementioned law established that damages due to lack of profit cannot be claimed, and this change in the interpretation of the legislator of 1939 in the new law is considered as a proof of the new legislator's lack of will to identify the rule prohibiting the taking of damages. On the same basis, the claim for damages is permissible and justified, and the judicial procedure in general and specific sense is also in favor of this theory, but if the compound interest is imposed as an additional and unfair condition, without a full and transparent understanding from the bank to the customer, according to the rule of intention, due to the lack of inner will and intention an essay is condemned to invalidity.

Key words: bank, usury, bank interest, compound interest, Islamic banking, loss from loss.

*Citation (APA): Dizaji, A. Mehrpour, H. & Mazlum Rahni, A. (2023). Interest in the banking system with emphasis on compound interest in Iranian laws and international documents. *International Legal Research*, 16 (59), 223- 245.

https://alr.ctb.iau.ir/article_699932.html

1. PhD candidate, Department of Private Law, Emirates Branch, Islamic Azad University, Dubai, United Arab Emirates. Email: Alidizaji97@gmail.com
2. Professor of Private Law Department, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. (Author). Email: z.rouzbahani@yahoo.com
3. Assistant Professor, Department of Private Law, Qods City Branch, Islamic Azad University, Qods City, Iran. Email: a.mazloom@qodsiau.ac.ir

Introduction

As one of the most important service organizations, banks are responsible for guiding and supporting many economic activities of the society. Banking as a field of economic activities that creates credit and facilitates matters related to payments and transfer of funds. But the banking system always has many problems, one of the problems of the banking system is the delay of the customers in repaying the loan installments when they are due. This causes an increase in the volume of non-current claims and damages resulting from this issue. In Iran's banking system, the deposit is the only basis for compensation. This basis is facing the problem of usury. (Hosseini, 2017: 3) In our country, the contract law system has expanded the relations between banks and natural and legal persons because investment and financing in traditional societies led to justice and efficiency, in practice it led to unfortunate results. It has been loaded. The phenomenon of the bank in modern societies requires the establishment of control and monitoring regulations so that this phenomenon, which has public effects, does not cause harm and damage to the modern society due to its actions and behavior.

Another point is that after more than three decades have passed since the implementation of the Islamic banking law (Without Reba), the question arises as to why despite the proof of the role of the interest rate (interest on bank facilities) in increasing the rate of inflation at the level of society and the existence of numerous jurisprudential doubts in the payment method. Interest-based banking facilities, interest-free (fee) facilities include only a small share of the total payment facilities of the country's banking system, and this category of facilities is not available to all persons. (Dadkhah, 2019: 5) Regarding bank interest, it should be said that this issue has been considered in the legal systems of many countries. In addition, some international documents can also be found in this field. Also, there are special regulations about compound interest and the judicial procedure has also mentioned it. Based on this, in this research, we seek to investigate what is the status of interest and especially compound interest in Iran's banking system and international documents, and do the laws emphasize its validity? We will also examine this in the national laws of some countries as well as the Convention on the International Sale of Goods in order to achieve a more accurate understanding of it in accordance with Iran's laws in this regard.

Conclusion

In the modern financial system, it is accepted that banks operate for profit and interest, and this traditional view that banks are only money trustees is rejected today. Therefore, the issue of bank interest is always considered as a means to earn money for banks. Although interest is considered usury in Islamic banking and it is forbidden to receive it, but there are also different theories that are cited in banking contracts and it is possible to receive interest. Of course, the empirical results show that while the interest rate has a positive effect on all the indicators of the banking sector, this relationship weakens at higher interest levels, which indicates a concave relationship between the interest rate and the development of the banking sector. Iran's banking system plays a very important role in the economy because, in addition to the fact that banks mediate funds in the money market, due to the insufficient development of the capital market, they play an essential role in financing medium-term and long-term economic programs. In Iran's legal system, numerous laws refer to the issue of bank interest and also to the issue of compound interest. The purpose of compound interest is that the compensation for late payment is taken from the debt that is the origin of the delay, either as a deposit or as compensation at a certain rate. Regarding compound interest in Iranian law, it should be said first: Article 713 of the Civil Procedure Law and the Unification Ruling No. 1458 dated 1984 of the Supreme Court of the country, which was issued on the basis of the said article, are among the obsolete regulations, and citing it and resorting to the rule prohibiting the claim of damages from damages is

justified. It is not logical and legal, and if the rule prohibiting the claim of damages from damages was valid during the rule of the Civil Procedure Law approved in 1939, with the repeal of the said law and the lack of clarification by the legislator to the said rule in the Civil Procedure Law approved in 2000, it is clear that the said rule currently has a position It has not been possible and the possibility of claiming damages has been provided. And M: Unification Ruling No. 805 dated 10/16/2020, the Supreme Court of the country has recognized the demand for deposit in bank contracts in addition to interest as legitimate and correct, and this means the sum of interest with interest and lump sum fine, a presumption of the possibility of demand Damage is damage. Third: Aggregation of interest and obligation and its addition to the loan constitutes a single debt, and as long as the delay in payment continues, the aggregation of interest and fines to the main facility constitutes a single fact called (debt), in other words, the principle of late payment damages and fines. It is justified as a punitive condition, and on this basis, the claim for damages from the delay of these two will also be fine, because the delay in payment and the penalty are added to the original debt and are placed on the borrower. Fourth: In the practice of banking, the compound profit was removed once according to the Debt Settlement Facilitation Law of the banking network until 2000, and sometimes the Council of Ministers in the form of a resolution has taken steps to remove the compound profit on a temporary and temporary basis, and this implies that the action of the banks in The condition of interest and the contents of interest from interest and interest from penalty in banking contracts do not face any legal prohibition. Although there is no problem with compound interest from a legal point of view, it seems that the possibility of canceling the condition of compound interest is conceivable, with the explanation that the principle of good faith and theory (assumption of the level of awareness of the parties) requires that the bank contract and all the conditions included in it, including the condition of compound interest It should be explained to the customer in such a way that the customer is fully aware of all the terms and conditions of the contract. In the assumption that the contract is imposed on the customer with a blank signature, in this case, the principle of the sovereignty of the will faces a serious obstacle, and due to the lack of the customer's inner will and his intention to create towards There is no doubt that such a condition can be invalidated due to the heavy condition (compound interest) and also due to the contradiction of such a condition with the principles of jurisprudence (harm), (asro-harj) and (fairness). This is what Article 46 of the Electronic Commerce Law has emphasized. In the International Sale of Goods Convention, there is no clarity in this regard, and apparently the difference between the countries is the reason for it. In the review of the law of France and Lebanon, it is observed that the laws of these countries have accepted compound interest in banking matters with conditions.

References

- Al-Zabidi, Seyyed Morteza. (1888). Taj al-Arus The tenth volume Scholar of the Book
- Attar, Ahmed Abdul Ghafoor. (1986). Al-Sahah. The sixth volume. fourth edition. Scholar of the Book
- Dadkhah, Majid. (2019). Improving the balance of Islamic Bank to increase the share of payment of interest-free (fee) facilities. Islamic Banking Economics, 8(28), 184-173.
- Danae, Mohammad Hossein. (2005). Order is necessary for efficiency, an introduction to whether banks are public or private. Journal of Banking and Economics, (58), 19-20.
- Firouzabadi, Muhammad Ibn Yaqub. (1951). The dictionary of the environment. C. 4. Scholar of the Book.
- Ghasemi, Mohsen. (2005). Compensation for breach of contract in the Convention on the International Sale of Goods, the rights of Iran, France, Egypt and Lebanon. Legal Journal of the International Legal Services Office of the Islamic Republic of Iran, (32), 139-220.

- Hosseini, Seyed Amrollah. (2015). Compensation for loss of profits due to late payment in the banking system. *Jurisprudence Quarterly*, 25(94), 62-33.
- Ibn Manzoor, Muhammad Ibn Makram. (1984). Arabic language C. 14. Dar Isdar.
- Jamshidi Farsani, Mahdi; Jazayeri Farsani, Seyyed Abbas. (2019). The elements and conditions of realization of the crime of transactional kidnapping in Iranian criminal law and Imamiyyah jurisprudence. *National Law Conference in Perspective 2025*.
- Khosravi, Maitham; Nedri, Kamran. (2020). A critique on the theory of bank interest in Islamic banking studies based on the effect of money creation in determining the interest rate. *Two scientific quarterly journals of Islamic economic studies*, 12(24), 1-34.
- Nazarian, Rafiq; Safarpour, Sahar. (2011). Evaluating the effect of bank interest rate on the fluctuations of overdue claims of the country's banking network. *Economic Sciences Quarterly*, 5(17), 43-65.
- Mohammad Taheri, Mohammad Reza. (2010). Investigating the legal status of compound interest (profit capitalization). Master's thesis, University of Science and Culture.
- Mortazavi, Salman; Masoudian, Mustafa. (2019). A large condition of profit without changes in the company contract. *Jurisprudential Research*, 15(4), 553-571.
- Mafi, Homayun; Ramshi, Maisam; Bagheri, Ali. (2015) The effect of implementing contractual obligations in the 1980 Convention on the International Sale of Goods. *Private Law Research*, 3 (10), 121-140.
- Saad, Nabil, Ibrahim. (1995). Evidence in civil and commercial matters. Dar al-Nahda al-Arabiya
- Safae, Seyyed Hossein; Kazemi, Mahmoud; Adel, Morteza; Mirzanjad, Akbar. (2011). *International sale of goods*. Third edition. Tehran University Publications.
- Katouzian, Nasser. (2022). *General rules of contracts*. Ganj Danesh Publications.
- Durlauf, Steven N. & Lawrence E. Blume (Eds). (2008). *The new Palgrave dictionary of economics*. NY: Palgrave Macmillan.
- Feldman, H. (2012). *Banking Deregulation in Industrial countries, 1970 to 2000: The impact on labor market performance*. conference Public choice society, World Congress. <https://ideas.repec.org/a/eee/reveco/v24y2012icp26-42.html>
- Rachel, Lukasz, Smith, Thomas D. (2017). Are low real interest rates here to stay?. *International Journal of Central Banking*, 13(3), 1-42. <https://ideas.repec.org/a/ijc/ijcjou/y2017q3a1.html>
- Schumpeter, Joseph A. (1969). *The Theory of Economic Development*. Oxford University
- Sherif, Khaled; Borish, Michael; Gross, Alexandra. (2003). *State- Owned Banks in the Transition: Orgins, Evolution and Policy Responses*, The international Bank for Reconstruction and Development (IBDR). The world bank publications, Washington, D.C
- Tuna, Gulcay, Almahadin, HamedAhmad. (2021). Does interest rate and its volatility affect banking sector development? Empirical evidence from emerging market economies. *Research in International Business and Finance*, (58), 101436. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S027553192100057X>
- Wicksell, Knut. (2008). *Interest and prices*. Ludwig von Mises Institute.
- Qarzawi, Yusuf; Khalili, Nasraleh. (2001). Bank interest is the same as usury. *Islamic Economics*, 1(3), 109-130.

بهره در نظام بانکی با تاکید بر ربح مرکب در قوانین ایران و اسناد بین‌المللی

علی دیزجی^۱، حسین مهرپور^۲✉، علیرضا مظلوم رهنی^۳

چکیده

زمینه و هدف: در نظام مالی مدرن این امر پذیرفته شده است که بانک‌ها برای سود و بهره فعالیت می‌کنند و این نگاه سنتی که بانک‌ها تنها به عنوان امانت‌دار پول هستند امروزه منتفی است. لذا موضوع بهره بانکی همواره به عنوان ابزاری برای کسب درآمد برای بانک‌ها مدنظر می‌باشد. اگرچه در بانکداری اسلامی بهره ربا محسوب شده و دریافت آن ممنوع است. بر این اساس در این پژوهش به دنبال بررسی این امر هستیم که بهره و بطور خاص ربح مرکب در نظام بانکی ایران و اسناد بین‌المللی از چه جایگاهی برخوردار است و آیا قوانین بر اعتبار آن تاکید دارند؟

روش: این مقاله به روش تحلیلی- توصیفی نگارش یافته است.

یافته‌ها و نتایج: قانونگذار در ماده ۷۱۳ قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸ صراحتاً مطالبه خسارت از خسارت را ممنوع اعلام کرده بود و بر همین مبنا در زمان حاکمیت قانون مذکور، مطالبه خسارت از خسارت تاخیرتادیه و یا مطالبه خسارت از خسارات دادرسی جایز نبود و رای وحدت رویه شماره ۱۴۵۸ مورخ ۱۵/۹/۱۳۲۷ دیوانعالی کشور، غیر از خسارت تاخیر و خسارات دادرسی، مطلقاً خسارات را از شمول ماده ۷۱۳ قانون فوق‌البيان خارج ساخته بود. ولی در قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹ قاعده ممنوعیت اخذ خسارت از خسارت نیامده است بلکه قانونگذار تاسیس جدیدی به شرح تبصره ۲ ماده ۵۱۵ قانون اخیرالذکر مبنی بر قابل مطالبه نبودن خسارت ناشی از عدم‌النتفع ایجاد نمود و همین تغییر در تعبیر قانونگذار سال ۱۳۱۸ در قانون جدید قرینه‌ای بر عدم اراده قانونگذار جدید مبنی بر شناسایی قاعده ممنوعیت اخذ خسارت از خسارت تلقی گردیده است. بر همین مبنا مطالبه خسارت از خسارت جایز و موجه می‌باشد و رویه قضایی در مفهوم عام و خاص نیز موید این نظریه بوده لیکن چنانچه ربح مرکب بعنوان شرط الحاقی و غیرمنصفانه، بدون تفهیم کامل و شفاف آن از طرف بانک نسبت به مشتری تحمیل شده باشد طبق قاعده قصد بعلت فقدان اراده باطنی و قصد انشایی محکوم به بطلان است.

کلیدواژه‌ها: بانک، ربا، بهره بانکی، ربح مرکب، بانکداری اسلامی، خسارت از خسارت.

*استناددهی (APA): دیزجی، علی، مهرپور، حسین، مظلوم رهنی، علیرضا. (۱۴۰۲). بهره در نظام بانکی با تاکید بر ربح مرکب در قوانین ایران و اسناد بین‌المللی. تحقیقات حقوقی بین‌المللی. ۱۶ (۵۹)، ۲۴۵ - ۲۲۳.

https://alr.ctb.iau.ir/article_699932.html

۱. دانشجوی دکتری، گروه حقوق خصوصی، واحد امارات، دانشگاه آزاد اسلامی، دبی، امارات متحده عربی.

رایانامه: Alidizaji97@gmail.com

۲. استاد گروه حقوق خصوصی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. رایانامه: z.rouzbahani@yahoo.com

۳. استادیار گروه حقوق خصوصی، واحد شهر قدس، دانشگاه آزاد اسلامی، شهر قدس، ایران. رایانامه: a.mazloom@qodsiau.ac.ir

مقدمه

بانک‌ها به عنوان یکی از مهمترین سازمان‌های خدماتی، هدایت و پشتیبانی بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی جامعه را بر عهده دارند. بانکداری به عنوان یک رشته فعالیت‌های اقتصادی که ایجاد اعتبار می‌کند و امور مربوط به پرداخت‌ها و نقل و انتقال و جوه را تسهیل می‌نماید.

اما نظام بانکی همواره دارای مشکلات متعددی است که یکی از مشکلات نظام بانکی، تأخیر مشتریان در بازپرداخت اقساط تسهیلات در سررسید است. این امر سبب افزایش حجم مطالبات غیرجاری و خسارت‌های ناشی از این مسئله می‌شود. در نظام بانکی ایران، وجه التزام تنها مبنای جبران خسارت است. این مبنای مشکل ربوی بودن روبه روست. (حسینی، ۱۳۹۷: ۳) در کشور ما نظام حقوق قراردادهای به این دلیل که سرمایه‌گذاری و تامین مالی در جوامع سنتی منجر به عدالت و کارآمدی می‌شد، به روابط بین بانک‌ها و افراد حقیقی و حقوقی تسری داده است، در عمل منجر به نتایج تاسف‌باری شده است. پدیده بانک در جوامع مدرن خود نیازمند وضع مقررات کنترلی و نظارتی می‌باشد تا اینکه این پدیده که دارای آثار عمومی است، لطمه و خسارتی به واسطه اعمال و رفتارشان به جامعه مدرن وارد نیاید.

نکته دیگر اینکه با گذشت بیش از سه دهه از اجرای قانون بانکداری اسلامی (بدون ربا) این سؤال مطرح است که چرا با وجود اثبات نقش نرخ بهره (سود تسهیلات بانکی) در افزایش میزان تورم در سطح جامعه و وجود شبهات فقهی متعدد در نحوه پرداخت تسهیلات بانکی مبتنی بر اخذ سود، تسهیلات بدون بهره (کارمزدی) تنها سهم ناچیزی از کل تسهیلات پرداختی سیستم بانکی کشور را شامل می‌شود و این دسته از تسهیلات در دسترس همه اشخاص قرار ندارد. (دادخواه، ۱۳۹۸: ۵) در خصوص سود بانکی باید گفت که این موضوع در نظام‌های حقوقی کشورهای متعدد مورد توجه قرار گرفته است. به علاوه در برخی از اسناد بین‌المللی نیز می‌توان مواردی در این زمینه یافت. همچنین پیرامون ربح مرکب نیز مقررات خاص وجود دارد و به علاوه رویه قضایی نیز به آن اشاره نموده است. بر این اساس در این پژوهش به دنبال بررسی این امر هستیم که بهره و بطور خاص ربح مرکب در نظام بانکی ایران و اسناد بین‌المللی از چه جایگاهی برخوردار است و آیا قوانین بر اعتبار آن تاکید دارند؟ این امر را همچنین در قوانین ملی برخی کشورها و همچنین کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا مورد بررسی قرار خواهیم داد تا در تطبیق با قوانین ایران در این خصوص به درک دقیق‌تری از آن نائل آییم.

۱. ماهیت بهره بانکی

در نظام مالی مدرن این امر پذیرفته شده است که بانک‌ها برای سود و بهره فعالیت می‌کنند و این نگاه سنتی که بانک‌ها تنها به عنوان امانتدار پول هستند امروزه منتفی است. لذا موضوع بهره بانکی همواره به عنوان ابزاری برای کسب درآمد برای بانک‌ها مدنظر می‌باشد.

۱-۱. تفاوت بهره بانکی و ربا

از نظر تجربی، کاربرد مناسب کلمه «بهره» برای وام‌های بدون ریسک مناسب است. برای قیمت‌های بازار کالاهای اصلی یا متعارف، برخی واژه‌های دیگر همانند سود سهام یا سود و

نرخ‌های دیگر استفاده می‌شود. (شومپتر^۱، ۱۹۶۹: ۱۵۹) در خصوص ماهیت بهره باید گفت بهره عبارت است از سهم یا اجرت سرمایه از حاصل تولیدی که این سرمایه در آن ذی مدخل بوده است. این امر نه فقط شامل بهره سرمایه پولی شخص کارفرما بوده، بلکه شامل بهره سرمایه‌های استقرایی نیز می‌باشد. در اقتصاد، بهره متعلقه به سرمایه‌گذاری‌های تولیدی و تجاری را اصطلاحاً بهره طبیعی و در متون فنی تر آن را کارآیی نهایی سرمایه می‌نامند. (راشل و دی اسمیت^۲، ۲۰۱۷: ۱۴۴)

ربا به معنی زیاده، و «رَبَا الشَّيْءِ يَرْبُو وَ رَبَوَا، أَيْ: زَادَ» (فراهیدی، ۱۴۰۹: ۲۸۳) یعنی آن چیز افزایش یافت. «رَبَا الشَّيْءِ يَرْبُو (و ربا) [به کسر و در بعضی نسخه‌ها به فتح [زَادَ وَ نَمَا] و علی] (الزبیدی، ۱۳۰۶: ۱۴۲) ربا به معنی زیاده، رشد و نمو و بلندی، راغب در مفردات به فتح و به کسر ذکر کرده و به معنای «زَادَ وَ عَلَا» گرفته و سپس متذکر می‌شود که «و الربا الزیاده علی رأس المال لکن خصَّ فی الشَّرْعِ بالزیاده علی وجهِ دون وجهٍ» ربا زیاده بر سرمایه است، لکن در شرع به زیاده‌ی خاص و نه هر زیاده‌ای تعبیر شده است و آن زیاده‌ای است که در آیه‌ی شریفه‌ی «يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَ يُرْبِي الصَّدَقَاتِ» آمده است و زیاده‌ی معقول داریم که از آن به برکت تعبیر می‌شود، که آیه‌ی شریفه‌ی «وَ مَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ» به آن اشاره دارد. «وَ الرَّابِيَةُ» از «رَبُو»، بر آمده از زمین است و رِبْوَتِ الرَّابِيَةِ، یعنی بلندی آن، فراء درباره‌ی آیه‌ی شریفه‌ی «فَأَخَذْتُمْ أَخْذَهُ رَابِيَةً» پس فرا گرفت ایشان را فرا گرفتنی. می‌گوید: افزون یعنی اضافه، مثل آنکه بگویی اَرَبَيْتُ هَنَكُمَا که بیش از آنچه داده‌ای بگیری (عطار، ۱۴۰۷: ۲۳۴۹) «رَبَا رِبْوًا» مترادف بلندی است و ربا یعنی رشد و نمو کردن (فیروزآبادی، ۱۳۷۱: ۳۲۶) «رَبِيَّةٌ تَرِيَّةٌ وَ تَرِيَّةٌ اِي غَدْوَةٌ هَذَا لِكُلِّ مَا يَنْمِي كَالْوَلْدِ وَ الزَّرْعِ وَ نَحْوِهِ» (عطار، ۱۴۰۷، ۲۳۴۹، و ابن منظور، ۱۴۰۵، ۳۰۷) بنابراین ربا در هر چیز به معنی زیاده در آن است. ربای در زمین محل مرتفع آن یا زمین پرورش یافته‌ی طیبه (ابن منظور، ۱۴۰۵: ۳۰۷) را گویند؛ به همین جهت ربوه در آیه‌ی شریفه: «إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ مَكِينٍ» را به سرزمین فلسطین یا دمشق و بعضی به بیت‌المقدس تفسیر کرده‌اند. (فراهیدی، ۱۴۰۹: ۲۸۳) حرمت و ممنوعیت ربا در اسلام به حدی است که از آن به "محاربه و جنگ با خدا و رسولش" تعبیر شده است. و از حیث قانونی نیز در قانون مجازات اسلامی (ماده ۵۹۵) ربا اعم از قرضی و معاملی جرم و قابل مجازات دانسته شده است فقیهان شیعه و همچنین قانونگذار در بند ۱ ماده ۱ قانون نحوه اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی ربا را به دو نوع تقسیم می‌کنند: الف- ربای قرضی: بهره‌ای است که طبق شرط یا بنا بر روال، مقرض از مقرض دریافت نماید. ب- ربای معاملی: زیاده‌ای است که یکی از طرفین معامله زائد بر عوض یا معوض از طرف دیگر دریافت کند به شرطی که عوضین، مکیل یا موزون و عرفاً یا شرعاً از جنس واحد باشند بهره، سود، نزول، ربا و الفاظی از این دست معنی مشترک داشته و ظهور در اخذ اضافه دارند لیکن در بین انواع ربا، ربای قرضی شیوع بیشتری دارد.

1. Schumpeter
2. Rachel & Smith

ممنوعیت و حرمت اخذ ربا در قرآن کریم بصورت صریح در چهار سوره قرآن^۱ بر حرمت قطعی ربا دلالت دارد. بر همین مبنا ربا در مقررات اسلامی از گناهان کبیره محسوب گردیده و نزول خوران از افراد مورد لعن خداوند معرفی گردیده‌اند و فقها حرمت ربا را ناظر بر هر دو قسم ربا اعم از معاملی یا قرضی می‌دانند و علاوه بر نص صریح قرآن، مجموع روایات ماثوره از بزرگان دینی و همچنین اجماع فقها را مستند تحریم ربا در روابط قرضی و معاملی دانسته‌اند.

با این وصف باید گفت ربا از موضوعاتی است که آثار مخرب آن برای همه جوامع از ضروریات محسوب می‌شود. و ربا جامعه را به سرعت به چنگال فقر اسیر می‌کند و اجتماع را به تنگدستی فشار می‌کشد. در قوانین کیفری ایران تا پیش از سال ۱۳۷۵ در بازه مجازات ربا ابهاماتی وجود داشت ولی در ماده ۵۹۵ قانون مجازات اسلامی که این مشکل رفع گردیده است. ماده مذکور مقرر می‌دارد «هر نوع توافق بین دو یا چند نفر تحت هر قراردادی از قبیل بیع، قرض، صلح و امثال آن جنسی را با شرط اضافه با همان جنس مکیل و موزون معامله نماید و یا زاید بر مبلغ پرداختی، دریافت نماید ربا محسوب و جرم شناخته می‌شود. مرتکبین اعم از ربا دهنده، ربا گیرنده و واسطه بین آن‌ها علاوه بر رد اضافه به صاحب مال به شش ماه تا سه سال حبس و تا (۷۴) ضربه شلاق و نیز معادل مال مورد ربا به عنوان جزای نقدی محکوم می‌گردند.» همچنین تبصره‌های ماده مقرر می‌دارد «تبصره ۱: در صورت معلوم نبودن صاحب مال، مال مورد ربا از مصادیق اموال مجهول‌المالک بوده و در اختیار ولی فقیه قرار خواهد گرفت. تبصره ۲: هرگاه ثابت شود ربا دهنده در مقام پرداخت وجه یا مال اضافی مضطر بوده از مجازات مذکور در این ماده معاف خواهد شد. تبصره ۳: هرگاه قرارداد مذکور بین پدر و فرزند یا زن و شوهر منعقد شود یا مسلمان از کافر ربا دریافت کند مشمول مقررات این ماده نخواهد بود.»

در خصوص دو رابطه با صحت یا بطلان ربای معامله نیز بین فقها و حقوقدانان اختلاف نظر وجود دارد و البته نظر اقوی بر بطلان اصل معامله و تعداد زیادت حاصله در آن می‌باشد. (جمشیدی و جزایری، ۱۳۹۸: ۲)

۱-۲. تفاوت نرخ بهره طبیعی و نرخ بهره بازاری

تعریف دو مفهوم نرخ بهره طبیعی و بازاری که ابتدائاً توسط ویکسل، اقتصاددان شهیر سوئدی مطرح شد در بیان خود وی براساس آثار تورمی تعریف شده است. در کنار نرخ بهره وام‌ها، نرخ بهره‌ای در اقتصاد وجود دارد که نسبت به قیمت کالاها و خدمات خنثی بوده و منجر به افزایش یا کاهش آن‌ها نمی‌گردد. این نرخ، همان نرخ بهره طبیعی است و در حالتی که کالاهای سرمایه‌های فیزیکی و نه پول، مبادله شوند، دقیقاً برابر با نرخ تعادلی عرضه و تقاضای سرمایه است. (ویکسل^۲، ۲۰۰۸: ۱۰۲) وظیفه دارد: یک: به تعادل رساندن تصمیمات پس‌انداز و سرمایه‌گذاری و دو: به تعادل رساندن عرضه و تقاضای پول. حال براساس این تقسیم‌بندی، نرخ بهره بازاری، نرخ بهره

۱. آیات ۲۷۵ تا ۲۸۱ سوره بقره، آیه ۳۰ سوره ال عمران، آیه ۱۶۱ سوره نساء و آیه ۳۹ سوره رم

2. Wicksell

واقعی است که عرضه و تقاضای همه اشکال پول را به تعادل رسانده و در بازار پول مؤثر است. (دورلاف و بلوم، ۲۰۰۸: ۶۸۶)

در خصوص بهره نظریات متعددی ارائه شده است. یکی از این نظریه‌پردازان ابروینگ فیشر است. وی بهره طبیعی را در کتاب مشهور خود بنام تئوری بهره منتشر ساخت. او نرخ بهره طبیعی را همچون قیمت سایر کالاها، متأثر از نرخ ناشکیبایی که یک عامل ذهنی بود و نرخ بازدهی سرمایه فوق‌هزینه می‌دانست. به این ترتیب بهره طبیعی ماهیتش این است که عامل تعادل در بازار سرمایه بوده و ماهیتش به سرمایه‌گره خورده است و اساساً یک پدیده پولی محسوب نمی‌شود. بهره و ماهیتش به سرمایه‌گره خورده است و اساساً یک پدیده پولی محسوب نمی‌شود. به تعبیر فیشر این نرخ گسترده‌ترین نرخ است که در همه مبادلات حضور دارد. برای شناخت بهتر و دقیق‌تر از بهره در عصر جدید یا عصر خلق پول است باید گفت که بهره طبیعی، توصیف بهره در شرایطی است که خلق پول در اقتصاد حضور ندارد؛ بهره طبیعی به بازار پول ارتباطی ندارد و نظر متفکران درباره بهره و مبادله‌ی سرمایه در یک اقتصاد حقیقی محض بود که گویی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری مدرن و سایر نهادهای پولی، در آن هیچ نقشی ندارند. (خسروی و ندری، ۱۳۹۹: ۱۱)

در خصوص بهره بازاری نیز نظریات متعددی بیان شده از جمله نظریه ویکسل و کینز که هر دو اندیشمند به این مسئله اذعان داشتند که خلق پول در بانکداری مدرن، باعث تمایز نرخ بهره مبادلات از نرخ بهره طبیعی شده است. کینز اساساً بهره را پولی و آن را نرخ تعادلی عرضه و تقاضای پول دانست. اما تحلیل ویکسل متضمن وجود دو نرخ بهره در اقتصاد است که یکی به صورت برون‌زا توسط نظام بانکی و دیگری براساس مبادلات سرمایه‌ای به دست می‌آیند. (خسروی و ندری، ۱۳۹۹: ۱۹) مطالعه عملکرد بانک‌های مرکزی در دهه‌های اخیر نشان می‌دهد که منطق عملکرد بانک‌های مرکزی و در نتیجه توصیف ویکسل از اقتصاد اعتباری محض، به واقعیت امروز نزدیک‌تر است.

۲. بهره در نظام بانکی

بانک نهاد خالق پول و اعتبار در دنیای است و امروزه خانوارها براساس یک تابع هدف و قید، در خصوص مصرف و پس‌انداز تصمیم‌گیری می‌نمایند. حاصل تجمیع این تخصیص‌های هر فرد، میزان پس‌انداز و مصرف کل اقتصاد خواهد بود که طبق مدل رشد نئوکلاسیک، به نرخ بهره واقعی، نرخ ناشکیبایی و ضریب ریسک‌گریزی خانوارها بستگی دارد. (رومر، ۲۰۱۱: ۵۶) اما نکته مهم این است که آیا نرخ بهره موجب توسعه نظام بانکی می‌شود یا خیر؟ نتایج تجربی نشان می‌دهد که در حالی که نرخ بهره تأثیر مثبتی بر همه شاخص‌های بخش بانکی دارد، این رابطه در سطوح بهره بالاتر ضعیف می‌شود که نشان‌دهنده رابطه معر بین نرخ بهره و توسعه بخش بانکی است. علاوه بر این، نتایج تجربی شواهدی را ارائه می‌دهند که نوسانات نرخ بهره تأثیر منفی بر

1. Durlauf and Blume
2. Romer

بیشتر شاخص‌های توسعه بخش بانکی دارد، که نشان می‌دهد بخش‌های بانکی کشورهای نوظهور در برابر ریسک‌های نرخ بهره آسیب‌پذیر هستند. (توآ و المهادین^۱، ۲۰۲۱: ۳)

بهره بانکی امروزه یکی از مهمترین متغیرها در سیاست‌گذاری‌های کلان اقتصادی می‌باشد. بسیاری از سیاست‌گذاران به ویژه در ایران متعتقدند که افزایش نرخ سود تسهیلات سبب افزایش هزینه‌های تولید و به تبع آن موجب افزایش سطح قیمت‌ها و تورم می‌شود. نتایج مطالعات این محققین بیانگر آن است که از لحاظ آماری رابطه علی یک طرفه از سوی نرخ سود به سمت نرخ تورم وجود دارد.

۲-۱. ساختار بانکی و نظام مالی

ساختار بانکی از کشوری به کشور دیگر می‌تواند بسیار متفاوت باشد. بطور غالب ساختار بانک در یک کشور نتیجه نظام قانونگذاری است که آن بانک مشمول آن نظام می‌باشد. (هفرنان^۲، ۲۰۰۵: ۱۵) همچنین کشورها از لحاظ نظام مالی خود متفاوتند. نظام مالی آن‌ها ممکن است بانک محور^۳ و یا بازار محور^۴ می‌باشد. نقش محوری بانک‌ها در نظام مالی اساساً نشأت گرفته از کارکرد واسطه‌گری آن‌هاست.

این یک واقعیت است که وام‌های بانکی مهم‌ترین منبع تامین مالی در اکثر کشورها می‌باشد بنابراین بانک‌ها نقش برجسته و غالب در تخصیص منابع بر عهده دارند. از طرف دیگر تغییر ساختار و خصوصی سازی بانک‌ها ملازم و همراه با ادغام و تملک بانک‌ها، ورود بانک‌های خارجی، تجدید نظر کامل ساختار حقوقی و تقویت و قانونگذاری احتیاطی می‌باشد.

خصوصی سازی بانک‌ها در خلاء رخ نخواهد داد بلکه در ضمن یک برنامه اصلاحی اقتصادی گسترده کشور صورت گرفته و در نتیجه عوامل متعددی به عنوان پیش شرط لازم جهت خصوصی سازی موفق بانک‌های دولتی و کمک به خلق یک نظام مالی پایدار وجود دارد. از جمله این پیش شرط‌ها می‌توان به ثبات اقتصاد کلان، ساختار حقوقی صحیح و مناسب، اطلاعات مالی دقیق و تعهد دولت به ایجاد یک فضای بانکداری رقابتی اشاره کرد. (شیریف و دیگران^۵، ۲۰۰۳: ۸۰) اما این سوال نیز مطرح است که آیا خصوصی سازی یا ورود بانک‌های خارجی ممکن است موجب اخذ بهره دلخواه توسط بانک گردد؟

خصوصی سازی را می‌توان به عنوان یک هدف و سیاست مطلوب پیگیری کرد البته به شرطی که مقررات قانونی بانکی مناسبی وضع و اجرا شود. برقراری نظم از طریق وضع مقررات شایسته و اجرای دقیق و محتاطانه آن مقررات موجب می‌شود که منافع بازار نصیب همگان شود. (دانایی،

1. Tuna & Almahadin
2. Heffernan
3. Bank_ Based
4. Market_ Based

۵. به عنوان مثال نظام مالی آلمان و ژاپن، بانک محور در نظر گرفته می‌شود زیرا بانک‌ها نقش اصلی را در نظام مالی این کشورها ایفاء کرده و در کشورهای مذکور وام بانکی نسبت به بازار سهام به نسبت، گسترده تر است.

6. Transformation Function
7. Sherif et al

۱۳۸۴: ۱۹) در خصوص اینکه در چه زمانی یک بانک باید خصوصی شود، دلایل اقتصادی، سیاسی و حقوقی دخالت دارد که به منافع و هزینه‌های خصوصی سازی توجه دارد. پیرامون منافع باید گفت که منافع شامل درآمد حاصل از فروش، افزایش کارایی بانک، توسعه بازار سرمایه‌ای و غیره می‌شود. در حالی که هزینه‌ها از تنوع بیشتری برخوردار بوده و شامل از دست رفتن توانایی قدرت در عزل و نصب افراد، ایجاد شغل و توانایی در استفاده از جریان‌های پولی از طریق بانک به منظور اهداف سیاسی مانند پیشنهاد وام‌های مطلوب به حامیان سیاسی و تامین خارج از بودجه برای دولت باشد. (فیلدمن^۱، ۲۰۱۲: ۱۹۸۲) بر این مبناء باید گفت که ماهیت فعالیت در صنعت بانکداری ایجاب می‌کند که دولت‌ها از طریق وضع قوانین و مقررات، نظارت خاصی را بر اجرای فعالیت‌های بانکی - خصوصاً شیوه و میزان اخذ بهره - داشته باشند. زیرا اجرای عملیات خلاف توسط بعضی از بانک‌ها و موسسات پولی، می‌تواند منجر به بروز بحران‌های اقتصادی شدید و تحمیل هزینه‌های جبران ناپذیری بر پیکره اقتصادی جامعه باشد.

۲-۲. بهره در نظام بانکداری اسلامی

بانک‌ها در ارتباط با مشتریان ویژگی‌های خاص دارند. در واقع بانک‌ها رابطی اساسی و ضروری هستند آن‌ها قرض می‌گیرند و وام می‌دهند البته با تفاوت در مواعد این قراردادها. به عنوان مثال بانک‌ها قرض کوتاه‌مدت گرفته و وام بلندمدت می‌دهند. در ایران نیز بیشترین درآمد بانک‌های تجاری را سودهای دریافتی از اعطاء تسهیلات و وام‌ها تشکیل می‌دهند. (باقری، ۱۳۸۵: ۲۱) البته در بانکداری اسلامی با وجود عدم مطابقت با واقعیت موجود، انتخاب افراد توسط بانک جهت دریافت وام بر مبنای قدرت مالی ایشان در پرداخت بهره نیست، بلکه براساس توانایی و بصیرت ایشان در تولید و مقدار نیاز ایشان به سرمایه است. (صدر، ۱۳۸۹: ۶۸)

در کنفرانسی که مجمع اقتصاد اسلامی در قاهره برپا کرد، بیش از صد حقوقدان، فقیه و اقتصاددان در آن شرکت کردند و همگی آن‌ها در حرام بودن بهره‌های بانکی اتفاق نظر داشتند. چنانکه در کنفرانس‌های گذشته که هموزن همین کنفرانس بودند نیز بر حرام بودن بهره بانکی تاکید می‌کردند. تنها یک نفر از اقتصاد خوانده‌های حاضر در کنفرانس بعضی از شبهات را که پایه و اساسی نداشت، توجیه می‌کرد. از جمله حرف‌هاش این بود که مشارکت، مضاربه و مرابحه جایگزین ربا نیستند؛ جایگزین ربا قرض الحسنه است. با این بیان می‌خواست ثابت کند که بانک‌های اسلامی جایگزین بانک‌های ربوی نیستند. (قرضاوی و خلیلی، ۱۳۸۰: ۵)

نظریات متفکرین معاصر اسلامی به چهار دسته تقسیم می‌شود. نظریه مبتنی بر جبران هزینه‌های اداری، نظریه مبتنی بر تعادل منابع استقراضی نظریه اشتراکی بانکداری اسلامی و نظریه عمومی حذف ربا. محمد باقر صدر در کتاب بانک اسلامی در فرض اساسی مطرح می‌کند. الف - حذف بهره وام با توجه به تحریم ربا در اسلام ب - وساطت بانک بین صاحبان سپرده و متقاضیان اعتبار بانکی که براساس ضوابط شرعی باید صورت گیرد. (میر محمد علی، ۱۳۹۵: ۲۲۶۸)

1. Feldman

۲-۳. بهره در نظام بانکی ایران

نظام بانکی ایران نقش بسیار مهمی در اقتصاد ایفاء می کند زیرا علاوه بر آن که بانکها واسطه و جوه در بازار پول هستند، به سبب عدم توسعه کافی بازار سرمایه، نقش اساسی در تامین مالی برنامه های میان مدت و بلندمدت اقتصادی دارند. در نظام بانکی ایران تجهیز منابع و تخصیص آن در قالب تسهیلات بانکی همچنان اصلی ترین وظیفه بانکهای تجاری را تشکیل می دهد. (میرزایی و دیگران، ۱۳۹۰: ۶۷)

در قانون عملیات بانکی بدون ربا ماده (۱) پیرامون اهداف نظام بانکی مقرر می دارد: «الف- استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای حق و عدل (با ضوابط اسلامی) به منظور تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار در جهت سلامت و رشد اقتصاد کشور. ب- فعالیت در جهت تحقق اهداف و سیاستها و برنامه های اقتصادی دولت جمهوری اسلامی با ابزارهای پولی و اعتباری. پ- ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش تعاون عمومی و قرض الحسنه از طریق جذب و جلب و جوه آزاد و اندوخته ها و پس اندازها و سپرده ها و بسیج و تجهیز آنها در جهت تأمین شرایط و امکانات کار و سرمایه گذاری به منظور اجرای بند ۲ و ۹ اصل چهارم و سوم قانون اساسی. ت- حفظ ارزش پول و ایجاد تعادل در موازنه پرداختها و تسهیل مبادلات بازرگانی. ث- تسهیل در امور پرداختها و دریافتها و مبادلات و معاملات و سایر خدماتی که به موجب قانون بر عهده بانک گذاشته می شود.»

همچنین هم در بند (۹) ماده (۲) همین قانون در بیان وظایف بانکها بیان شده است که «اعطای وام و اعتبار بدون ربا (بهره) طبق قانون و مقررات.» در ماده (۹) و ماده (۱۶) البته شاهد تجویزاتی هستیم که مقرر دارد «بانکها می توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور بازرگانی در چهارچوب سیاستهای بازرگانی دولت، منابع مالی لازم را براساس قرارداد مضاربه، استصناع؛ مرابحه و خرید دین در اختیار مشتریان با اولویت دادن به تعاونی های قانونی قرار دهند.» ماده (۱۶) نیز بیان می دارد «بانکها می توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش امور تولیدی، بازرگانی و خدماتی مبادرت به جعله، استصناع؛ مرابحه و خرید دین نمایند.»

۳. ربح مرکب در نظام بانکی

مقصود از ربح مرکب این است که خسارت تاخیر تادیه از دینی که منشاء آن تاخیر تادیه است گرفته شود خواه بصورت وجه التزام و خواه بصورت خسارت با نرخ معین. تاسیس ربح مرکب از قدیم الایام در حقوق رم مطرح بوده و فرمان ژوستین قراردادهای راجع به سود سرمایه ای که بتواند منبع سود دوباره ای قرار گیرد را منع می کرد. فلسفه وجود این ممنوعیت نفی تکاثر بی رویه و جلوگیری از اضمحلال و نابودی حیات اقتصادی و اجتماعی بدهکاران بود. (قاسمی، ۱۳۸۴: ۱۹۹)

بر این اساس باید گفت ربح مرکب عبارت است از گرفتن مبلغ اضافه روی اصل دین و در واقع ربح مرکب خود ربایی است که از ربای اصلی گرفته می شود. بانکها به هنگام ارایه تسهیلات بانکی، طبق تراضی حاصله یا بر مبنای مصوبات بانک مرکزی و یا شورای پول و اعتبار، سود معینی

را تعیین و علاوه بر سود متعینه، معمولاً جریمه تاخیر یا وجه التزام نیز نسبت به دین بوجود آمده تعیین می‌نمایند و در صورت تعویق تسهیلات بانکی، بصورت تصاعدی نسبت به محاسبه سود. یکی از مهمترین چالش‌های فراروی نظام بانکی کشور در چند سال اخیر، سیر فزاینده مطالبات معوق بوده است. این امر با توجه به بانک محور بودن بازار پولی و مالی کشور و بر خورداری بانک‌ها از حدود ۹۰ درصد نقدینگی کشور، به یک چالش ملی مبدل شده است. مطالبات معوق همواره برای یک مؤسسه مالی دارای امتیاز منفی است. زیرا بخشی از منابع را از جریان خارج نموده و بلا استفاده می‌نماید و از طرفی به همان نسبت از سودآوری بانک کاسته می‌شود و نرخ کفایت سرمایه را کاهش می‌دهد. هدف مؤسسات اعتباری به حداکثر رساندن سود و منافع سپرده‌گذاران، نظم دادن به فعالیت‌های بخش‌های مختلف اقتصادی از طریق هدایت منابع به سمت مصارف مشخص و در مجاری صحیح سرمایه‌گذاری می‌باشد.

اهمیت مطالبات معوق و سررسید شده بانک‌ها در حدی است که اخیراً مطالعات زیادی صورت گرفته که محور آن توسط مؤسسات بین‌المللی از جمله صندوق بین‌المللی پول تعیین روش‌ها و شیوه‌ای است که توسط آن مطالبات معوق نظام بانکی در هر کشور به نحوی در حساب‌های ملی آن کشور منعکس شود. براساس نظر این صندوق مطالبات معوق می‌تواند بر تمام بخش‌های اقتصادی کشور تأثیر بگذارد، لیکن جدی‌ترین تأثیرات آن بر مؤسسات مالی، بانک‌های تجاری و مؤسسات رهنی که دارای پرتفوی وسیعی از وام‌ها هستند خواهد بود، که به طور غیرمستقیم بر مشتریان این مؤسسات که واسط و جوه سپرده‌گذاران و صاحبان سهام می‌باشند، موثر واقع خواهد شد. (نظریان و صفرپور، ۱۳۹۰: ۴۵)

پول در معاملات مخصوصاً معاملات تجاری نقشی مهم و غیرقابل چشم‌پوشی را ایفاء می‌کند. مطابق با تئوری معروف ارزش زمانی، پول در هر لحظه از زمان نسبت به لحظه بعد از آن از ارزش معاملاتی بیشتری برخوردار است و سود نشان از رجحان زمانی پول دارد. این مسئله در دنیای کنونی واقعیتی غیرقابل انکار است. محرومیت غیرموجه از این منبع که هدف نهایی هر نوع معامله است، موجب کاهش حجم معاملاتی و در نتیجه رکود اقتصادی را در پی خواهد داشت. از طرفی دیگر اصولاً در حقوق تمامی کشورها در صورت عدم پرداخت به موقع دین پولی، مبلغی به عنوان خسارت به داین تعلق می‌گیرد. در رویه متداول نرخ محاسباتی ثابتی (ربح ساده) در قوانین برای آن مقرر گردیده است. علاوه بر این شیوه محاسباتی دیگری در پرداخت خسارات (ربح مرکب) به موازات آن نیز با شرایط محدودتری مطرح گردید. (محمد طاهری، ۱۳۸۹: ۴) که البته با نگاهی گذرا به رویه و آرای قضایی محاکم دیگر کشورها تمایل محاکم (مخصوصاً در معاملات تجاری) در پرداخت خسارت تاخیر تادیه به این شیوه در حال گسترش است.

۳-۱. ربح مرکب در نظام حقوقی ایران

در حقوق ایران در قانون آیین دادرسی مدنی سابق طبق ماده (۷۱۳) ربح مرکب ممنوع اعلام شده بود. اما در قانون جدید قانون آیین دادرسی مدنی ذکری از آن به میان نیامده است. این ماده مقرر

می‌دارد «خسارت از خسارت قابل مطالبه نیست». در این خصوص رای دیوانعالی کشور^۱ مقرر می‌دارد «ماده ۷۱۳ قانون آیین دادرسی مدنی ناظر به مطالبه خسارت از خسارت تاخیر (ربح در ربح) و خسارت از خسارت دادرسی و از این قبیل خسارات است نه مطلق خسارات مانند خسارت دیرکرد».

خسارت تأخیر تأدیه در خصوص تعهدات پولی از یک سو در ماده ۲۲۸ ق.م.مورد اشاره قرار گرفته است که مقرر می‌دارد: «در صورتی که موضوع تعهد تأدیه وجه نقدی باشد، حاکم می‌تواند با رعایت ماده ۲۲۱ مدیون را به جبران خسارات حاصله از تأخیر در تأدیه دین محکوم نماید». از دیگر سو ماده ۵۲۲ ق.آ.م. بدین موضوع پرداخته و این ماده چنین مقرر داشته: «در دعاوی که موضوع آن دین و از نوع وجه رایج بوده و با مطالبه دائن و تمکن مدیون، مدیون امتناع از پرداخت نموده، در صورت تغییر فاحش شاخص قیمت سالانه از زمان سررسید تا هنگام پرداخت و پس از مطالبه طلبکار، دادگاه با رعایت تناسب تغییر فاحش سالانه که توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی تعیین می‌گردد محاسبه و مورد حکم قرار خواهد داد، مگر اینکه طرفین به نحو دیگری مصالحه نمایند».

برخی مواد قانونی نیز به بیان خسارت تأخیر تأدیه در رابطه با صور خاصی از تعهدات پولی پرداخته‌اند. از این دسته می‌توان به تبصره‌ی ماده ۲ قانون صدور چک اشاره نمود. در این تبصره می‌خوانیم: «دارنده چک می‌تواند محکومیت صادرکننده را نسبت به پرداخت کلیه خسارات و هزینه‌های وارد شده که مستقیم و به طور متعارف در جهت وصول طلب خود از ناحیه وی متحمل شده است، اعم از آن که قبل از صدور حکم یا پس از آن باشد، از دادگاه تقاضا نماید. در صورتی که دارنده‌ی چک جبران خسارت و هزینه‌های مزبور را پس از صدور حکم درخواست کند، باید درخواست خود را به همان دادگاه صادرکننده حکم تقدیم نماید». قانون تفسیری تبصره فوق به تاریخ ۱۳۷۷/۹/۲۱ در تفسیر «خسارات» اعلام می‌دارد: «منظور از «کلیه خسارات» و «هزینه‌های وارد شده» مذکور در تبصره الحاقی به ماده ۲ قانون اصلاح موادی از قانون صدور چک مصوب ۱۳۷۶/۳/۱۰ مجمع تشخیص مصلحت نظام خسارات تأخیر تأدیه بر مبنای نرخ تورم از تاریخ چک تا زمان وصول آن که توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران اعلام شده و هزینه دادرسی و حق الوکاله براساس تعرفه قانونی است. همچنین ماده ۳۰۴ قانون تجارت در خصوص برات اعلام می‌دارد: «خسارت تأخیر تأدیه مبلغ اصلی برات که به واسطه عدم تأدیه اعتراض شده است از روز اعتراض و خسارت تأخیر تأدیه مخارج اعتراض و مخارج برات رجوعی فقط از روز اقامه دعوی محسوب می‌شود». همین قاعده به موجب ماده ۳۰۹ ق.ت. در خصوص سفته نیز مجرا خواهد بود.

در این خصوص مصوبه مورخ ۱۳۶۸/۱۰/۵ مجمع تشخیص مصلحت نظام و نظریان مورخ ۱۳۶۱/۱۱/۲۸ و ۱۳۶۶/۱۰/۲۴ شورای نگهبان و مصوبه چهارصد و هفتاد و نهمین جلسه شورای پول و اعتبار بر جواز مطالبه خسارت تاخیر تأدیه تأکید دارند ضمن اینکه تبصره ۲ الحاقی به ماده ۱۴

قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲ نیز مطلق خسارات را در قراردادهای بانکی آورده که اطلاق آن، شامل خسارت تاخیر تادیه نیز می‌گردد.

بانک‌ها بر مبنای اصل آزادی قراردادها و اصل حاکمیت اراده و به استناد ماده ۱۰ قانون مدنی، در هنگام تنظیم قرارداد بانکی، میزان سود تسهیلات ارایه شده را ظاهراً با توافق یا بصورتی الحاقی تعیین و بنحوی که گاهی دیده شده که میزان سود تسهیلات، فراتر از مصوبات بانک مرکزی تعیین گردیده است. در محاکم قضایی نیز عده‌ای از قضات، اقدام بانک‌ها را در تعیین سود بر طبق اصل آزادی قراردادها موجه می‌دانستند و در مقابل عده دیگری این رویه بانک‌ها را برخلاف نظم عمومی و قواعد آمره دانسته و نهایتاً عقیده بر ابطال چنین شرط غیرمنصفانه‌ای داشتند که در نهایت بدلیل صدور آراء معارض منتهی به صدور رای وحدت رویه شماره ۷۹۴ مورخ ۱۳۹۹/۵/۲۱ از سوی دیوانعالی کشور گردید و بر همین اساس شرط مندرج در قراردادهای بانکی بصورت مازاد بر مصوبات بانک مرکزی، شرط باطل و نامشروعی تشخیص داده شد و بدین ترتیب بانک‌ها مجاز نیستند در تعیین نرخ سود تسهیلات بانکی، بر مبنای تراضی و توافق اقدام نمایند بلکه میزانی که بانک مرکزی به موجب اختیار حاصله از بند ۱ تبصره ماده ۱۴ قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱ تعیین می‌نماید ملاک و معیار تعیین میزان سود تسهیلات خواهد بود. نتیجه اینکه در صورت تاخیر و تعویق در بازپرداخت تسهیلات بانکی، و محاسبه تاخیر تادیه، بانک‌ها حق وصول خسارت تاخیر تادیه را مازاد بر نرخ مصوبات بانک مرکزی نخواهند داشت و تخلف از این قاعده، برخلاف نظم عمومی و قواعد آمره پولی و بانکی بوده و قابلیت ابطال شرط سود مازاد در محاکم صالحه قضایی متصور است و این نکته مهمی است که در باب ربح مرکب بدان نگریسته شود و از محاسبه خسارت تاخیر تادیه مازاد بر میزان اعلامی بانک مرکزی و تعیین جریمه و وجه التزام بر این مبنا اجتناب شود.

علاوه بر این براساس ماده ۸ آیین‌نامه نحوه واگذاری دارایی‌های غیر ضرور و اماکن رفاهی بانک‌ها مصوب ۱۳۸۶ مقرر می‌دارد: «بانک‌ها موظفند، در صورت درخواست کتبی مشتری پس از سررسید بازپرداخت اقساط، و تأیید را از طریق مزایده به فروش گذاشته و پس از کسر مطالبات خود، مازاد احتمالی را به مشتری مسترد نمایند. بانک از تاریخ درخواست مشتری حق دریافت جریمه و سود اضافی را نخواهد داشت.» این در حالی است که بانک‌ها به این اصل التفات ننموده و خسارت تأخیر تادیه را تا هنگام وصول محاسبه می‌کنند که این امر خود نیز یکی دیگر از مصادیق شروط غیرمنصفانه در نظام بانکی می‌باشد که با اصول حاکم در نظام خسارت تأخیر تادیه و ماده ۴۶ قانون تجارت الکترونیک در تخلف جدی است.

در رویه قضایی، عده‌ای از حقوقدانان این رویه بانک‌ها را منطبق بر ماده ۲۳۰ قانون مدنی دانسته و مطالبه جریمه را مشروع و قانونی قلمداد می‌کردند در مقابل عده دیگری، بر مبنای قواعد فقهی "انصاف" و "لاضرر" و "عسرو حرج" و همچنین وحدت ملاک ماده ۴۶ قانون تجارت الکترونیک، مطالبه جریمه را موجه نمی‌دانستند و مطالبه جریمه را مشمول قاعده "منوعیت ایفای ناعادلانه" تلقی می‌کردند که در نهایت رای وحدت رویه شماره ۸۰۵ مورخ ۱۳۹۹/۱۰/۱۶

دیوانعالی کشور به اختلافات پایان داده و به موجب آن، مطالبه جرمه و وجه التزام توسط بانک‌ها علاوه بر خسارت تاخیر تادیه، مجاز شناخته شد. (مرتضوی و مسعودیان، ۱۳۹۸: ۵۴)

بر این اساس می‌توان گفت اولاً: ماده ۷۱۳ قانون آیین دادرسی مدنی و رای وحدت رویه شماره ۱۴۵۸ مورخ ۱۳۲۷ دیوانعالی کشور که بر مبنای ماده مذکور صادر گردیده بود از جمله مقررات منسوخ می‌باشد و استناد به آن و توسل به قاعده ممنوعیت مطالبه خسارت از خسارت توجیه منطقی و حقوقی ندارد و اگر قاعده ممنوعیت مطالبه خسارت از خسارت در زمان حاکمیت قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸ اعتبار داشت بانسخ قانون مذکور و عدم تصریح قانونگذار به قاعده مذکور در قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹ واضح است که قاعده مذکور در حال حاضر جایگاهی نداشته و امکان مطالبه خسارت از خسارت فراهم شده است. دوم: رای وحدت رویه شماره ۸۰۵ مورخ ۱۳۹۹/۱۰/۱۶ دیوانعالی کشور، مطالبه وجه التزام را در قراردادهای بانکی علاوه بر سود، مشروع و صحیح تشخیص داده است و این امر یعنی جمع سود با سود و جرمه مقطوع، قرینه‌ای بر امکان مطالبه خسارت از خسارت می‌باشد. سوم: تجمیع سود و وجه التزام و الحاق آن به وام، دین واحدی را تشکیل می‌دهد و تا زمانی که تعویق در پرداخت استمرار دارد، تجمیع سود و جرمه به تسهیلات اصلی واقعیت واحدی بنام (دین) را تشکیل می‌دهد. به عبارت دیگر اصل خسارت تاخیر تادیه و جرمه به عنوان شرط جزایی موجه بوده و بر همین مبنا مطالبه خسارت از تاخیر این دو نیز بلاشکال خواهد بود چرا که تاخیر تادیه و جرمه به دین اصلی الحاق و بر ذمه وام‌گیرنده مستقر شده است. چهارم: در عرف بانکداری یکبار به موجب قانون تسهیل تسویه بدهی بدهکاران شبکه بانکی تا سال ۱۳۹۷ ربح مرکب حذف گردیده و گاهی هیات وزیران در قالب مصوبه نسبت به حذف ربح مرکب بصورت مقطعی و موقت اقدام نموده است و این امر متضمن این معنی است که اقدام بانک‌ها در درج شرط سود و مطالب سود از سود و سود از جرمه در قراردادهای بانکی با منع قانونی مواجه نیست. (دادخواه، ۱۳۹۸: ۹)

اگرچه ربح مرکب از حیث قانونی دارای اشکال نیست لیکن به نظر می‌رسد امکان ابطال شرط ربح مرکب متصور هست، با این توضیح که اصل حسن نیت و تئوری (فرض تساوی میزان آگاهی طرفین) ایجاب می‌کند که قرارداد بانکی و کلیه شروط مندرج در آن از جمله شرط ربح مرکب به مشتری تفهیم گردد بنحوی که مشتری از کلیه مفاد و شروط قرارداد آگاهی کامل یابد در فرضی که قرارداد بصورت سفید امضاء به مشتری تحمیل گردد در این صورت اصل حاکمیت اراده با مانع جدی مواجه بوده و به علت فقدان اراده باطنی مشتری و قصد انشاء وی نسبت به شرط سنگین (ربح مرکب) و همچنین بعلت مغایرت چنین شرطی با اصول فقهی (لاضرر) و (عسر و حرج) و (انصاف) در قابلیت ابطال چنین شرطی تردیدی نیست. امری که ماده ۴۶ قانون تجارت الکترونیک نیز به آن تاکید نموده است.

۲-۳. ربح مرکب در اسناد بین‌المللی

در خصوص اسناد بین‌المللی پیرامون ربح مرکب می‌توان هم به کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا مراجعه نمود و هم به قوانین ملی کشورها تا از این منظر به درک دقیق‌تری از ربح مرکب نائل آمد.

موضوع سود بر سود مورد توجه بسیاری از نظام‌های حقوقی بوده و لذا در این بخش مختصراً به آن‌ها می‌پردازیم.

۳-۲-۱. ربح مرکب در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا

مطابق کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا هرگاه عدم انجام تعهد از ناحیه یکی از طرفین قرارداد موجب خسارت به طرف دیگر شود، وی حق مطالبه و جبران خسارت را دارد. این حق مطالبه خسارت جدای از سایر طرق جبرانی نظیر اجرای اجباری و فسخ قرارداد است. همچنین لازم نیست نقض تعهد از ناحیه مدیون که به طلبکار حق درخواست جبران خسارت را می‌دهد، همراه با تقصیر باشد، بلکه صرف نقض تعهد کافی است. موارد رفع مسئولیت هم که در ماده (۷۹) کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا پیش‌بینی شده است موجب معافیت شخص از پرداخت خسارت می‌گردد. (صفایی و دیگران، ۱۳۹۰: ۲۲۶)

دلایلی از قبیل جلوگیری از دارا شدن طرف ناقض قرارداد و تورم موجود در نظام‌های اقتصادی سبب گردید که کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا مقرراتی را برا پرداخت بهره پیش‌بینی کند. در مسیر گنجاندن مقرره راجع به پرداخت بهره در کنوانسیون، تدوین‌کنندگان با مشکلات زیاد روبرو بودند؛ از جمله اینکه در برخی کشورها به دلیل مشکلات اقتصاد، مذهبی یا سیاسی پرداخت بهره با محدودیت‌های فراوانی مواجه بود؛ این محدودیت‌ها در کشورهای اسلامی و به ویژه عربی بیشتر مشهود بود و همچنین در برخی کشورها برا پرداخت بهره نرخ‌های متفاوتی وجود داشت که ارجاع موضوع به یک قانون ملی را با مشک روبرو می‌ساخت. (کورتیر^۱، ۲۰۰۰: ۳۴)

همچنین از جمله نکاتی که مورد توجه واضعان مقررات کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا بوده است، ضمانت اجرای تعهدات قراردادی و جبران خسارت در صورت نقض تعهدات قراردادی بوده است که این نقض تعهد ممکن است در نتیجه عدم اجرای تعهدات یا تاخیر در اجرای تعهدات باشد. اگرچه در روابط قراردادی ممکن است طرفین برای جبران خسارت احتمالی آتی که در اثر تخلف ایجاد می‌شود، تمهیداتی اندیشیده و به نحوی آن را بیمه و تضمین نموده باشند لیکن این بدان معنا نیست که خود در این زمینه مسئولیتی نداشته باشند و آنچه پس از بروز تخلف به عنوان خسارت متحمل می‌شوند تماماً قابل جبران باشد.

البته در جریان اجرای قرارداد ممکن است حوادثی رخ دهد که مانع اجرای تعهدات یک یا هر دو طرف قرارداد شود بدون آن که طرف قرارداد در وقوع آن مانع نقشی داشته باشد. تعذر اجرای قرارداد به عنوان عامل معافیت از مسوولیت ناشی از خسارات نقض قرارداد، مساله‌ای است که در ماده ۷۹ کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا مصوب ۱۹۸۰ به آن اشاره شده است. در مواردی، شرایطی که به هنگام انعقاد قرارداد اساس توازن قرارداد بوده است در اثر بروز حادثه‌ای به هم می‌ریزد و متعاقب آن اجرای قرارداد را برای متعهد دشوار می‌کند. در این خصوص که از آن به عنوان تعسر

1. Corterir

و معافیت براساس آن یاد می‌شود، کنوانسیون صراحتاً قاعده‌ای وضع نکرده است. (مافی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۲۱)

در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا در این خصوص صراحتی ندارد و ظاهراً اختلاف کشورها سبب آن بوده است. در این خصوص می‌توان به این موارد اشاره نمود: الف- کنوانسیون در این خصوص ساکت است و طبق بند ۲ ماده ۷ آن باید به حقوق ملی صالح رجوع کرد. بند (۲) ماده (۷) مقرر می‌دارد «مسائل مربوط به موضوعات تحت حاکمیت کنوانسیون حاضر که تکلیف آن‌ها صراحتاً در این کنوانسیون تعیین نشده، طبق اصول کلی‌ای که کنوانسیون مبتنی بر آن است، در صورت فقدان اینگونه اصول طبق قانونی که حسب قواعد حقوق بین‌الملل خصوصی حاکم است حل و فصل خواهند شد.»

ب- اطلاق ماده ۷۸ دلالت دارد که خسارت قابل مطالبه است اما حدود و شرایط آن به حقوق داخلی واگذار شده است. ماده ۷۸ مقرر می‌دارد «هرگاه یکی از طرفین، ثمن یا وجوه دیگری را که پرداخت آن‌ها به تاخیر افتاده است تادیه ننماید طرف دیگر مستحق دریافت بهره خواهد بود بدون اینکه به حق او در ادعای خسارت موضوع ماده ۷۴ خللی وارد آید.» ج- چون موضوع خارج از قرارداد و تعهدات ناشی از آن می‌شود، پس از شمول کنوانسیون بیرون و اصولاً تابع حقوق داخلی می‌باشد. د- برخی نیز به دلیل ابهامات موجود در این خصوص و عدم امکان دستیابی به موضع کنوانسیون توصیه کرده‌اند که طرفین قرارداد بیع بین‌المللی راجع به اخذ ربح مرکب در هنگام انعقاد قرارداد توافق نمایند.

به نظر می‌رسد پیشنهاد اخیر مناسب‌ترین راه‌حل است زیرا مفاد قرارداد بر سایر منابع حقوق بیع مقدم است. ماده (۶) در این خصوص مقرر می‌دارد «طرفین می‌توانند شمول مقررات این کنوانسیون را استثناً یا با رعایت ماده ۱۲ از آثار هر یک از مقررات آن عدول کنند یا آن‌ها را تغییر دهند.»

۳-۲-۲. ربح مرکب در قوانین ملی فرانسه و لبنان

این دیدگاه در حقوق فرانسه وجود دارد که هرگاه بین دو طرف، قراردادی به منظور انجام یا ترک فعل حقوقی یا مادی وجود داشته باشد و متعهد در زمان پیش‌بینی شده آن را به مرحله اجرا در نیاورد، ممکن است موجب خسارت مالی یا معنوی متعهدله شود. در این صورت منشأ خسارت نقض متعهد قراردادی بوده؛ و مسئولیت متعهد قراردادی است. این امر میان بانک‌ها و مشتریان نیز حاکم است زیرا تعهدات آن با یکدیگر قالب قراردادی دارد.

نکته مهم آن است که در حقوق فرانسه مواد (۱۱۴۹) و (۱۱۵۰) عبارتی شبیه ماده (۷۴) کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا مشاهده نمی‌شود. برابر ماده (۱۱۴۹) قانون مدنی فرانسه خسارت شامل زیان وارده به طرف قرارداد و نفعی است که وی از آن محروم شده است. ماده (۱۱۵۰) قانون مدنی فرانسه نیز همانند ماده (۷۴) کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا تصریح می‌کند که مدیون صرفاً مسئول پرداخت خسارتی است که در زمان انعقاد قرارداد پیش‌بینی کرده یا می‌توانسته پیش‌بینی کند. (صفایی و دیگران، ۱۳۹۰: ۲۲۸)

در حقوق فرانسه ماده (۱۱۵۱) قانون مدنی تصریح شده است که در مسئولیت قراردادی خسارت باید مستقیم باشد یعنی نتیجه مستقیم و بلاواسطه نقض تعهد قراردادی به شمار آید. حقوقدانان فرانسوی بر این عقیده هستند که علت اشتراط این امر، لزوم احراز رابطه علیت بین نقض تعهد قراردادی و خسارت وارده به متعهدله است. بطوری که وجود واسطه بین نقض تعهد و خسارت وارد شده به متعهد له، رابطه سبب عرفی بین آن دو را منتفی می‌سازد و موجب فقدان یکی از ارکان عقلی و بدیهی مسئولیت مدنی قراردادی می‌گردد و در واقع وقوع خسارت منتسب به فعل متعهد نخواهد بود. (کاتوزیان، ۱۴۰۱: ۲۴۸)

در حقوق فرانسه مقنن در بند (۱) ماده (۱۱۵۳) قانون مدنی مطالبه خسارت تاخیر تادیه وجه نقد را به رسمیت شناخته است و این تاسیس چیزی جز تلاش در جهت جبران محرومیت از طلب نیست. همچنین مطابق بند (۴) ماده (۱۱۵۳) قانون مدنی متعهدله اولاً باید ثابت نماید که متعهد در تاخیر سوء نیت داشته و ثانیاً خسارت وارده ارتباطی با تاخیر نداشته بلکه عامل دیگری نظیر مجبور شدن طلبکار به اقتراض با بهره دخیل بوده است. ثالثاً وقوع خسارت ادعا شده را ثابت نماید.

در حقوق فرانسه مقنن در ماده ۱۱۵۴ قانون مدنی تحت شرایط خاص و محدودی اخذ ربح مرکب را مجاز دانسته است در صورتی که به موجب قرارداد طرفین بر آن توافق کرده باشند، یا طی دادخواستی از مراجع قضایی تقاضای در نظر گرفتن سود برای خسارت شده باشد. همچنین ربح کمتر از یک سال تمام را نمی‌توان به سرمایه اضافه نمود. علیت این محدودیت را می‌توان در تاسیس برای بدهکاران جستجو نمود. (قاسمی، ۱۳۸۴: ۲۰۱) در خصوص نحوه تعیین میزان خسارت نیز باید گفت که مطابق مواد (۱۱۸۲) و (۱۱۴۹) قانون مدنی فرانسه این قاضی است که تقویم میزان خسارت وارده را بر عهده دارد و در این راستا باید اصل جبران کامل خسارت را مدنظر قرار دهد.

در حقوق لبنان مطابق ماده ۲۶۰ قانون موجبات و عقود خسارت دو نوع است: تلف و عدم‌المنفع. در خصوص خسارت نیز فقط خسارت مستقیم قابل مطالبه است و مقصود از خسارت مستقیم خسارتی است که نتیجه و اثر طبیعی عدم انجام تعهد یا تاخیر در آن بشمار می‌رود. در این سیستم حقوقی نیز غیرمستقیم بودن خسارت رابطه سببیت را قطع می‌کند. البته در این قانون خسارت قابل پیش‌بینی حاصل از نقض قراردادی قابل مطالبه نیست. مبنای این قاعده اراده مفروض متعاملین و عدم تعلق قصد مشترک ایشان به جبران خسارت غیرقابل پیش‌بینی دانسته شده است. ملاک تشخیص غیرقابل پیش‌بینی بودن نوعی است و عمد متعهد در انجام ندادن تعهد و یا خطای سنگین وی مانع معافیت وی از جبران خسارات غیرقابل پیش‌بینی شود. موضوع غیرقابل پیش‌بینی علاوه بر سبب و نفس وقوع خسارت، مقدار آن نیز هست و زمان قابل پیش‌بینی بودن و عدم آن، زمان انعقاد قرارداد است. (سعد، ۱۹۹۵: ۸۶)

در حقوق لبنان به موجب ماده (۷۶۸) قانون موجبات و عقود تاسیس ربح مرکب تحت شرایطی مورد پذیرش قرار گرفته است. این شرایط عبارت است از اینکه اقامه دعوی شده و طی آن درخواست در نظر گرفتن سود برای خسارت شده باشد یا قراردادی مختص آن، بعد از استحقاق ذینفع بین طرفین منعقد شده باشد. همچنین برای مدت کمتر از ۶ ماده ربح محاسبه نخواهد شد.

(همان: ۲۰۲) در حقوق لبنان نیز اختیار قاضی در تعیین میزان خسارت وارده به عنوان یک اصل شناخته شده است و وی باید شروط استحقاق جبران خسارت را که در قانون آمده است رعایت نماید. لذا ملاحظه می‌گردد که در قوانین ملی کشورها نیز موضوع ربح مرکب مورد تاکید و پذیرش قرار گرفته است.

بحث و نتیجه گیری

در نظام مالی مدرن این امر پذیرفته شده است که بانک‌ها برای سود و بهره فعالیت می‌کنند و این نگاه سنتی که بانک‌ها تنها به عنوان امانتدار پول هستند امروزه منتفی است. لذا موضوع بهره بانکی همواره به عنوان ابزاری برای کسب درآمد برای بانک‌ها مدنظر می‌باشد. اگرچه در بانکداری اسلامی بهره ربا محسوب شده و دریافت آن ممنوع است اما نظریات متفاوتی نیز وجود دارد که در قراردادهای بانکی به آن استناد شده و امکان اخذ بهره وجود دارد. البته نتایج تجربی نشان می‌دهد که در حالی که نرخ بهره تأثیر مثبتی بر همه شاخص‌های بخش بانکی دارد، این رابطه در سطوح بهره بالاتر ضعیف می‌شود که نشان‌دهنده رابطه مقعر بین نرخ بهره و توسعه بخش بانکی است. نظام بانکی ایران نقش بسیار مهمی در اقتصاد ایفاء می‌کند زیرا علاوه بر آن که بانک‌ها واسطه وجوه در بازار پول هستند، به سبب عدم توسعه کافی بازار سرمایه، نقش اساسی در تامین مالی برنامه‌های میان‌مدت و بلندمدت اقتصادی دارند. در نظام حقوقی ایران در قوانین متعدد به موضوع بهره بانکی اشاره دارند و همچنین به موضوع ربح مرکب. مقصود از ربح مرکب این است که خسارت تاخیرتادیه از دینی که منشاء آن تاخیرتادیه است گرفته شود خواه بصورت وجه التزام و خواه بصورت خسارت با نرخ معین. در خصوص ربح مرکب در قانون ایران باید گفت اولاً: ماده ۷۱۳ قانون آیین دادرسی مدنی و رای وحدت رویه شماره ۱۴۵۸ مورخ ۱۳۲۷ دیوانعالی کشور که بر مبنای ماده مذکور صادر گردیده بود از جمله مقررات منسوخ می‌باشد و استناد به آن و توسل به قاعده ممنوعیت مطالبه خسارت از خسارت توجیه منطقی و حقوقی ندارد و اگر قاعده ممنوعیت مطالبه خسارت از خسارت در زمان حاکمیت قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸ اعتبار داشت با نسخ قانون مذکور و عدم تصریح قانونگذار به قاعده مذکور در قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹ واضح است که قاعده مذکور در حال حاضر جایگاهی نداشته و امکان مطالبه خسارت از خسارت فراهم شده است. و م: رای وحدت رویه شماره ۸۰۵ مورخ ۱۳۹۹/۱۰/۱۶ دیوانعالی کشور، مطالبه وجه التزام را در قراردادهای بانکی علاوه بر سود، مشروع و صحیح تشخیص داده است و این امر یعنی جمع سود با سود و جریمه مقطوع، قرینه‌ای بر امکان مطالبه خسارت از خسارت می‌باشد. سوم: تجمیع سود و وجه التزام و الحاق آن به وام، دین واحدی را تشکیل می‌دهد و تا زمانی که تعویق در پرداخت استمرار دارد، تجمیع سود و جریمه به تسهیلات اصلی واقعیت واحدی بنام (دین) را تشکیل می‌دهد بعبارت دیگر اصل خسارت تاخیرتادیه و جریمه بعنوان شرط جزایی موجه بوده و بر همین مبنا مطالبه خسارت از تاخیر این دو نیز بلااشکال خواهد بود چرا که تاخیرتادیه و جریمه به دین اصلی الحاق و بر ذمه وام گیرنده مستقر شده است. چهارم: در عرف بانکداری یکبار به موجب قانون تسهیل تسویه بدهی بدهکاران شبکه بانکی تا

سال ۱۳۹۷ ربح مرکب حذف گردیده و گاهی هیات وزیران در قالب مصوبه نسبت به حذف ربح مرکب بصورت مقطعی و موقت اقدام نموده است و این امر متضمن این معنی است که اقدام بانک‌ها در درج شرط سود و مطالب سود از سود و سود از جریمه در قراردادهای بانکی با منع قانونی مواجه نیست. اگرچه ربح مرکب از حیث قانونی دارای اشکال نیست لیکن بنظر می‌رسد امکان ابطال شرط ربح مرکب متصور هست، با این توضیح که اصل حسن نیت و ثنوری (فرض تساوس میزان آگاهی طرفین) ایجاب می‌کند که قرارداد بانکی و کلیه شروط مندرج در آن از جمله شرط ربح مرکب به مشتری تفهیم گردد به نحوی که مشتری از کلیه مفاد و شروط قرارداد آگاهی کامل یابد در فرضی که قرارداد بصورت سفید امضاء به مشتری تحمیل گردد در اینصورت اصل حاکمیت اراده با مانع جدی مواجه بوده و بعلت فقدان اراده باطنی مشتری و قصد انشاء وی نسبت به شرط سنگین (ربح مرکب) و همچنین بعلت مغایرت چنین شرطی با اصول فقهی (لاضرر) و (عسرو حرج) و (انصاف) در قابلیت ابطال چنین شرطی تردیدی نیست. امری که ماده ۴۶ قانون تجارت الکترونیک نیز به آن تاکید نموده است. در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا در این خصوص صراحتی ندارد و ظاهراً اختلاف کشورها سبب آن بوده است. در بررسی قانون فرانسه و لبنان ملاحظه می‌گردد که قوانین این کشورها ربح مرکب را در موضوعات بانکی با شرایطی مورد پذیرش قرار داده‌اند.

منابع

- الفراهیدی، الخلیل. (۱۴۰۹ ه.ق). کتاب العین. جلد هشتم. مؤسسه دارالهجره.
 - الزبیدی، سید مرتضی. (۱۳۰۶ ه.ق). تاج العروس. جلد دهم. عالم الکتب.
 - عطار، احمد عبدالغفور. (۱۴۰۷ ه.ق). الصحاح. جلد ششم. چاپ چهارم. عالم الکتب.
 - فیروزآبادی، محمد ابن یعقوب. (۱۳۷۱ ه.ق). قاموس المحیط. ج ۴. عالم الکتب.
 - ابن منظور، محمد ابن مکرم. (۱۴۰۵ ه.ق). لسان العرب. ج ۱۴. دار صادر.
 - قرضاوی، یوسف؛ خلیلی، نصراله. (۱۳۸۰). بهره بانکی همان ریاست. اقتصاد اسلامی، ۱(۳)، ۱۳۰-۱۰۹.

https://eghtesad.iict.ac.ir/article_16451.html

- خسروی، میثم؛ ندری، کامران. (۱۳۹۹). نقدی بر نظریه بهره بانکی در مطالعات بانکداری اسلامی با تکیه بر تأثیر خلق پول در تعیین نرخ بهره. دو فصلنامه علمی مطالعات اقتصاد اسلامی، ۱۲(۲۴)، ۳۴-۱.

https://ies.isu.ac.ir/article_2773.html

- نظریان، رافیک؛ صفرپور، سحر. (۱۳۹۰). ارزیابی تأثیر نرخ سود بانکی بر نوسانات مطالبات معوق شبکه بانکی کشور. فصلنامه علوم اقتصادی، ۵(۱۷)، ۶۵-۴۳.

<https://www.sid.ir/paper/229194/fa>

- جمشیدی فارسانی، مهدی؛ جزایری فارسانی، سید عباس. (۱۳۹۸). ارکان و شرایط تحقق جرم ربای معاملی در حقوق کیفری ایران و فقه امامیه. کنفرانس ملی حقوق در چشم انداز ۱۴۰۴.

<https://civilica.com/doc/978199/>

- محمد طاهری، محمد رضا. (۱۳۸۹). بررسی وضعیت حقوقی ربح مرکب (سرمایه سازی سود). پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علم و فرهنگ.
 - مرتضوی، سلمان؛ مسعودیان، مصطفی. (۱۳۹۸). شرط زیادی ربح بدون عوض در عقد شرکت. پژوهش های فقهی، ۱۵(۴)، ۵۷۱-۵۵۳.

<https://www.sid.ir/paper/369362/fa>

- قاسمی، محسن. (۱۳۸۴). جبران خسارت نقض قرارداد در کنوانسیون بیع بین المللی کالا حقوق ایران، فرانسه، مصر و لبنان. نشریه حقوقی دفتر خدمات حقوقی بین المللی جمهوری اسلامی ایران، ۳۲(۳۲)، ۲۲۰-۱۳۹.

<https://www.sid.ir/paper/92833/fa>

- دادخواه، مجید. (۱۳۹۸). ارتقاء تراز بانک اسلامی برای افزایش سهم پرداخت تسهیلات بدون سود (کارمزدی). اقتصاد بانکداری اسلامی، ۸(۲۸)، ۱۸۴-۱۷۳.

<https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/1780354>

- دانایی، محمد حسین. (۱۳۸۴). نظم لازمه کارایی است مقدمه ای بر دولتی یا خصوصی بودن بانک ها. مجله بانک و اقتصاد، ۵۸(۲۰)، ۱۹-۲۰.

<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/459571>

- میر محمد علی، سید مرتضی. (۱۳۹۵). بانکداری اسلامی یا اسلام بانکداری. کنگره پیشگامان پیشرفت، ۱۰.

<https://civilica.com/doc/580690/>

- حسینی، سید امراله. (۱۳۹۵). جبران خسارت عدم النفع ناشی از تاخیر تادیه در نظام بانکی. فصلنامه فقه، ۲۵(۹۴)، ۶۲-۳۳.

http://jf.isca.ac.ir/article_66255.html

- مافی، همایون؛ رامشی، میثم؛ باقری، علی. (۱۳۹۴). تعسر اجرای تعهدات قراردادی در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا ۱۹۸۰. پژوهش حقوق خصوصی، ۳(۱۰)، ۱۴۰ - ۱۲۱.

<https://www.sid.ir/paper/512142/fa>

- سعد، نبیل ابراهیم. (۱۹۹۵). *الإثبات فی المواد المادنیة و التجارية*. دار النهضة العربیة
- صفایی، سید حسین؛ کاظمی، محمود؛ عادل، مرتضی؛ میرزانژاد، اکبر. (۱۳۹۰). حقوق بیع بین‌المللی کالا. چاپ سوم. انتشارات دانشگاه تهران.
- کاتوزیان، ناصر. (۱۴۰۱). *قواعد عمومی قراردادها*. انتشارات گنج دانش.

- Durlauf, Steven N. & Lawrence E. Blume (Eds). (2008). *The new Palgrave dictionary of economics*. NY: Palgrave Macmillan.
- Feldman, H. (2012). *Banking Deregulation in Industrial countries, 1970 to 2000: The impact on labor market performance*. *conference Public choice society, World Congress*.
<https://ideas.repec.org/a/eee/reveco/v24y2012icp26-42.html>
- Heffernan, Shelagh. (2005). *Modern Banking*. Biddles Ltd.
- Rachel, Lukasz, Smith, Thomas D. (2017). Are low real interest rates here to stay?. *International Journal of Central Banking*, 13(3), 1-42.
<https://ideas.repec.org/a/ijc/ijcjou/y2017q3a1.html>
- Schumpeter, Joseph A. (1969). *The Theory of Economic Development*. Oxford University
- Sherif, Khaled; Borish, Michael; Gross, Alexandra. (2003). *State- Owned Banks in the Transition: Orgins, Evolution and Policy Responses, The international Bank for Reconstruction and Development (IBDR)*. The world bank publications, Washington, D.C
- Tuna, Gulcay, Almahadin, HamedAhmad. (2021). Does interest rate and its volatility affect banking sector development? Empirical evidence from emerging market economies. *Research in International Business and Finance*, (58), 101436.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S027553192100057X>
- Wicksell, Knut. (2008). *Interest and prices*. Ludwig von Mises Institute.

